

JUNG ÉS A SZÓASSZOCIÁCIÓS TESZT

Zay Balázs

Jungnak több publikációja is született 1904-től a szóasszociációs tesztről, melyek később együtt is megjelentek az általa szerkesztett *Diagnosztikus asszociációs tanulmányok. Adalékok a kísérleti pszichopatológiához* című kétkötetes tanulmánygyűjteményben. Évtizedekkel később, 1935-ben, visszatért erre a témára a londoni Tavistock klinikán tartott előadás-sorozatában. A szóasszociációs teszt nem Jung találmánya, többen végeztek kutatásokat ezen a téren akkoriban egészségesek és elmebetegek mentális asszociációinak tanulmányozása céljából. Jung és társai hosszú értekezésekben értékelték a teszteket. A teszteredmények aprólékos osztályozáson alapuló, minden lehetséges részletre kiterjedő értékelése igazából nem sok érdekességet hozott napvilágra. Jung azonban a tudattalan komplexusokról szóló elképzelése és a fiatal freudi lélekelemzés fényében kezdte használni a szóasszociációs tesztet, amely ebben a megközelítésben hasznosnak bizonyult.

A teszt lényege, hogy a vizsgált személy száz ingerszót hall, s mindegyik elhangzása után a lehető leggyorsabban ki kell mondania az első szót, ami eszébe jut. A reakcióidő mérése stopperórával történik. Az ingerszavak mellé pontosan fel kell jegyezni, mi hangzik el s mennyi idő elteltével. Amikor a tesztfelvétellel végeztek, megismétlik az egészet úgy, hogy a vizsgált személynek fel kell idéznie a megelőzően mondott válaszokat. Az eredmény lejegyzése ugyanúgy történik, mint az első esetben. Bleuler professzor 156, Jung és Franz Riklin 400 hívószavas listát készített a szóasszociációs teszthez.

Jung felfedezése az volt, hogy a szóasszociációs teszttel rá lehet bukkanni a vizsgált személy tudattalan komplexusaira. Amikor az ingerszó nem érint komplexust, a vizsgált személy hamar kimondja asszociációját, s ezt az ismétlés alkalmával fel tudja idézni. Ám abban az esetben, amikor az ingerszó komplexust érint, másképpen történik a válaszadás. A komplexus okozta zavar többféleképpen mutatkozhat meg:

Meghosszabbodik a reakcióidő.

A kapott instrukció ellenére a vizsgált személy több mint egy szóból álló választ ad.

A páciens hibásan mondja ki asszociációját.

Különös beszéd vagy testbeszéd kíséri a válaszadást (dadogás, szóismétlés, köhögés, nevetés, kar-, láb-, testmozgás stb.).

Különös válasz hangzik el (például igen, nem).

A válasz nem a hívószó valódi értelmével kapcsolatos.

A válasz idegen nyelven hangzik el.

Az ingerszó elhangzását teljes reakcióhiány kíséri.

A páciens gyorsan megismétli a hívószót.

Jung felfigyelt arra is, hogy bizonyos szavakra sok vizsgált személy válaszol hosszabb reakcióidő elteltével. Az esetek egy részét (17%) a szavak ritkább előfordulására vagy nehezen érthető voltára vezette vissza, másik részét (83%) pedig a szavak általános érzelmeltő hatására. Ez természetes is olyan szavak esetén, mint tű, fog, béka, igazságtalan, erőszak.

Megfigyelte továbbá, hogy a komplexust érintő ingerszavak perszeveráló emocionális reakciót hoznak létre, azaz a vizsgált személy a kritikus ingerszavakat követő néhány ingerszóra is érzékenyebben reagál.

Jung az ingerszavak elhangzását követő légzés vizsgálata kapcsán külön említette a tudatosult komplexusokat.

A Tavistock klinikán elsőként említett eset jól mutatja, hogyan használta Jung a tesztet.¹ Egy 35 év körüli férfi a következő ingerszavakra válaszolt az átlagosnál jóval hosszabb reakcióidő után: kés, lándzsa, ütni, hegyes, palack. Jung így idézte fel az esetet: „Azt mondtam neki: »Én nem tudtam, hogy önnek ilyen kínos élménye volt.« Rám meredt, és azt mondta: »Nem értem, miről beszél.« Azt mondtam: »Tudja, amikor részegen az a kínos ügye volt, mikor valakibe beledöfte a kését.« Azt kérdezte: »Honnan tudja?« Aztán bevallotta az egészet.”

Jung úgy tapasztalta, a tesztfelvételt követő beszélgetés során ajánlatos először a kevésbé kritikus ingerszavakra adott reakciókra rákérdezni, hogy a vizsgált személy őszinte választ adjon. A legkritikusabb hívószavakra történő azonnali rákérdezés ugyanis fokozott ellenállást vált ki.

Egy igen megrázó esetről is beszámolt Jung londoni előadásában.² A Burghölzli klinikán egy 30 év körüli nőt kezeltek depresszív dementia preacox diagnózissal.³ Jung úgy érezte, valami nincs rendjén ezzel a diagnózissal, s felvette a rossz

¹ Jung é. n., pp. 68–69.

² Jung é.n., pp. 70–74.

³ Annak idején a skizofréniát hívták korai elbutulásnak (dementia praecox).

prognózisú beteggel a szóasszociációs tesztet. A következő hívószavak okoztak zavart: angyal, önféjű, gonosz, gazdag, pénz, ostoba, drága, nő, házasodni. Jung beszélt a páciens férjével, akitől csak annyit sikerült megtudnia, hogy felesége depressziója legidősebb gyermekük, egy négyéves kislány halálát követő második hónap után kezdődött. Jung ennek az információnak a birtokában sem látott tisztán, ezért beszélgetni kezdett a beteggel. Megkérdezte tőle, mi jut eszébe az angyal szó hallatán, jelent-e valamit számára. A páciens azt mondta, a gyermekét, akit elveszített, s zokogni kezdett. Ezután Jung az önféjű és a gonosz szavakra kérdezett rá, de tagadó feleletet kapott mindkettőre. Ekkor a kék szó következett. Erre a páciens azt mondta, ez meghalt gyermeke szemét jelentette. Jung erre megkérdezte, különleges hatással volt-e rá. A válasz így szólt: „Természetesen. Olyan csodálatos kék szemekkel született.”

Jung eközben felfigyelt az asszony furcsa arckifejezésére, s megkérdezte, miért olyan zaklatott. A beteg először azt felelte, hogy „nem olyan szemei voltak, mint a férjemnek”, majd elmondta, hogy szemei olyanok voltak, mint előző szerelmének. Jung megkérdezte, mi olyan felzaklató ezzel a férfival kapcsolatban, s a következő történetre derült fény: „Abban a kisvárosban, ahol fölött, volt egy gazdag fiatalember. Ő maga jómódú családból származott, de senki sem volt nemes a családjában. A férfi gazdag arisztokrata volt, a város hőse, minden lány róla álmodozott. Ő csinos lány lévén azt gondolta, lehetnek esélyei. Azután kiderült, hogy nincsenek; családja így szólt hozzá: »Miért gondolsz rá? Gazdag ember, nem veled foglalkozik. Ott van XY úr, nagyon kedves férfi, miért nem mész hozzá?« Hozzá is ment, tökéletes boldogságban élt házassága tizenötödik évéig, amikor egy régi barátja meglátogatta őt szülővárosából. Egyszer a férje kiment a szobából, s az illető így szólt: annak idején fájdalmat okoztál egy bizonyos úrnak (tudniillik a szeretett fiatalembernek). Ő azt kérdezte: »Hogyan? Én fájdalmat okoztam?« A barát azt felelte: »Nem tudad, hogy szerelmes volt beléd, és csalódott, mikor máshoz mentél?«

A hír újra fellobbantotta a régi tüzet, de az asszony elfojtotta magában. Két héttel később kétéves fiát és négyéves kislányát fürdette. Mindez nem Svájcban történt; a városban a víz nem volt kifogástalan, fennállt a tífuszfertőzés veszélye. Az anya észrevette, hogy a kislány a szivacsot szopogatja, de nem avatkozott közbe. A kisfiú vizet akart inni; s ő adott neki az esetlegesen fertőzött vízből. A kislány tífuszt kapott és meghalt, a kisfiú megmenekült. Így következett be, amit akart, vagy amit a benne lakozó gonosz akart: házassága megtagadását, hogy hozzámehessen a másik férfihoz. Végül is ezért követte el a gyilkosságot. Természetesen nem tudott róla. Csak elmondta nekem a tényeket, de nem mondta el a következtetést, hogy felelős gyermeke haláláért, hiszen tudta, hogy a víz fertőző, veszélyes. Szembe-találtam magam a kérdéssel: vajon el kell-e mondanom az asszonynak, hogy gyilkosságot követett el, vagy pedig hallgassak róla? (Itt csak az volt a kérdés, hogy

neki magának elmondjam-e, nem fenyegetett az a veszély, hogy bűnesetté válik a dolog.) Azt gondoltam, hogy ha megmondom neki, esetleg még rosszabb állapotba kerül, de mivel amúgy is mindenképp rossz volt a prognózis, talán ha megérti, amit tett, van rá esély, hogy jobban lesz. Így hát összeszedtem magam, és egyenesen megmondtam: »Ön megölte a gyermekét.« Érzelmek csaknem szétvetették, de azután visszatért a valósághoz. Három hét múlva haza tudtuk engedni, és soha nem került vissza a klinikára. 15 évig nyomon követtem, nem esett vissza.”

Jung *Pszichoanalízis és asszociációs kísérlet* című tanulmányában⁴ beszámolt egy 37 éves hajadon tanárnő esetéről, aki hipnotikus kezelést kért tőle, mivel elalváskor kényszer gondolatokkal küszködött, sokszor nem tudott elaludni. Az apa alkoholista volt. A páciens beszélgetésük idején ritkán vetette tekintetét Jungra, gyakran nézett ki az ablakon, vállát olykor feltűnően rángatta, alsótestét különös módon előretolta. Kényszer gondolataira úgymond nem emlékezett. Szavait a különös mozgások kísérték. Aztán azt mondta, nem beszélhet róluk, mert egy részüket elmondta már egy papnak és egy orvosnak, s ezzel bizonyosan megfertőzte őket. Jung megnyugtatta, hogy őt nem fogja megfertőzni, sok ilyesmit hallott már, de sohasem ártott neki. Erre a tanárnő elmesélte, úgy érzi, szomszédasszonya ömíatta halt meg kárhozatos módon s kínlódik most a pokolban. Azelőtt azt gondolta, hogy egyik tanítványa, akit olykor megfenyített, ennek következtében meghalt. Kétszer még írnia is kellett a családnak, hogy hírt kapjon a fiú hogylétéről. A jó hír néhány napra megnyugtatta, majd hamarosan visszatért a félelem. A volt tanítványához fűződő kényszerképzetet a szomszédasszonyával kapcsolatos zavaró gondolatok váltották fel.

A páciens nem volt alkalmas a hipnózisra, ezért Jung felvette vele, majd megismételte a szóasszociációs tesztet. Jungnak feltűnt, hogy az átlagos reakcióidő (2,4 másodperc) nagyon magas egy képzett asszony esetében, ugyanis az általa (12 kísérleti személy kapcsán) megfigyelt átlagos reakcióidő 1,5 másodperc volt. A kritikus szavakkal kapcsolatban a páciens azonban rendre azt mondta, nem ugrik be neki semmi különös róluk. Mivel a kikérdezés nem segített, Jung a Freudtól tanult analízisbe fogott. A kezelés három hétig tartott, két naponta 1,5–2 órás ülésekkel. Eleinte minden roppant nehezen ment, a tanárnő vagy váltig állította, természetesen igen zavartan, hogy semmit nem tud felidézni, vagy csak nem sikerült, sokszori nekifutásra sem, kimondania, ami eszébe jutott. Végre is azonban Jungnak sikerült valahogy szóra bírnia. Kiderült, hogy a páciens nevelőnő volt Franciaországban, s a kertész egyszer azt mondta neki, lefeküdné vele, s közben meg akarta csókolni. Ő eltaszította magától, éjszaka azonban várta és arról fantáziált, milyen is lenne, ha jönne a kertész, de meg is ijedt ettől, majd az ágyban arra gondolt, milyen jó lenne,

⁴ Jung, ed. 1915, I., pp. 258–281.

ha a kertész idejönne, ám fel is háborodott azon, hogy ilyesmit képes gondolni. Reggelig nem tudott elaludni.

A következő ülésen minden előről kezdődött. Az ülés végén a következő történet hangzott el aztán. Volt ott Franciaországban egy szolgálólány, akinek barátja volt, s a kertésszel is volt szexuális kapcsolata. A nevelőnő sokszor beszélt vele a szexualitásról, s rendszeresen keresték az uraság ágyán szeretkezés nyomait. Ez azután furdalta a lelkiismeretét, s nem tudott aludni.

A harmadik ülés sem ment könnyebben. Ekkor arról beszélt végül, hogy volt ott még egy szolgálólány, akinek udvarolt egy fiatalember. Nagy nehezen ki is tudta csalni a kertbe egy mulatság idején, de a háziasszony rajtakapta őket. Ekkor a fiatalember felkiáltott: „Kár, mert éppen kész voltam.” Mikor ezt hallotta az előző szolgálólánytól, a nevelőnő úgy tett, mintha nem érdekelné, de aztán újra és újra visszatért a történetre a másik cselédlánnyal, akivel az eset történt, hogy megtudjon minden részletet. Éjjelente is ezen járt az esze.

Ezután eltűntek a kényszerképzetek, és szexuális fantáziák sora tűnt fel. Jung úgy vélte, a páciens annak érdekében, hogy elviselhetetlen szexuális fantáziáitól megszabaduljon, szigorral lépett fel a nevelés terén. Hangsúlyozta az onánia, valamint a kényszeres tépelődési és tisztasági hajlam összefüggését. Ezután beszélt a szomszédasszonyról, aki kétes múltú volt. A páciens jó családból származott, de a maga módján neki is kétes volt a múltja. A szomszédasszonnyal szexuális témákról beszélgettek. Ezután arról szólt a páciens, hogy az utóbbi időben összebarátkozott valakivel, aki irodában dolgozik, és a férfi munkatársaitól hallott pikáns történeteket elmeséli neki. Egyszer azt mondta a barátnő, egyetlen alkalommal oda szeretné adni magát egy férfinak, hogy megtudja, milyen. Ezt szeretné a páciens is, akinek ez megint csak lelkiismeret-furdalást okoz. Ezután annak emléke bukkant fel, hogy egy idegen férfival barátkozott, azt hitte, el fogja venni feleségül, de egyszer csak búcsú nélkül eltűnt, s nem tért vissza sohasem. Aztán egy emlék tízéves korából. Talált egy könyvet, aminek a címe *Út a boldog házassághoz* volt. De nem emlékezett semmire. Aztán kiderült, hogy 14 évesen bátyja asztalán talált egy könyvecskét, mely egy fiatalasszony barátnőjéhez írott levelét tartalmazta a nászéjszaka obszcén leírásával. Ezután erotikus fantáziák bukkantak fel a közelmúltból, a páciens elmesélte, hogy ezeket megragadva maszturbálni akart, vizsgálgatta nemi szerveit, hogy rendben vannak-e, majd azt mondta, heves libidója van, és szeretne férjhez menni. Aztán mesélt egy naiv diáklányról, aki a zsúfolt vasúti kocsiban tanára ölébe ült, majd nevetve mesélte, hogy a tanár nem esett ki a szerepéből, még vonalzója is volt a nadrágzsebében. Ez persze – szimbolikus jelentésére nem nehéz rájönni – megint csak izgatta a mi tanárnőnket. Kiderült, hogy 14 éves korában húgára feküdvé eljászotta a férfi szerepét, majd az, hogy 7–8 éves korában többször látta szüleit szeretkezni. Egyszer anyja nem akarta férjét magához engedni, s ő ettől kezdve sokáig nem bírta látni a szüleit. Ezután született a húga, akit sokáig utált, s elutasítását csak lassan tudta legyőzni.

Jung három hét elteltével elengedte páciensét. Tünetei négy hétig nem csökkentek. Ezután megint felkereste elhunyt szomszédasszonya lányát, és ismét elmesélte vele, immár sokadszorra, anyja halálának körülményeit. A páciens a békés halált hallva most meg tudott nyugodni, hogy szomszédasszonya nem áldatlanul hunyt el. Ezzel elmúltak a kényszerképzetek, és a páciens ismét tudott aludni. Jung a lereagálásnak tulajdonította az analízis sikerét, s kiemelte azzal kapcsolatos örömet, hogy mégsem kell a freudi tant ignorálni a kényszeres jelenségek gyógyítása terén.

Ezután érdemes megnézni, mit mutatott a szóasszociációs teszt. Először az említésre méltó sort idézzük fel, majd utalunk arra, mi derült ki vele kapcsolatban az analízis során. A teszt bizonyos részeit Jung leírásától függetlenül értelmezem.

sor	ingerszó	reakció	reakcióidő ⁵	reprodukción
3.	víz	ivó-inni	2,2	pohár

A kettős reakció és a téves reprodukció a páciens apjának részeges voltából ered.

11.	asztal	nő	4,6	-
-----	--------	----	-----	---

A reakcióidő hosszú, a reprodukció meghiúsult, a páciens az asztal szó hallatán a *Frau* szót mondja, ami nőt is, feleséget is jelent. Vonatkozhat a páciens vágyára, hogy feleség és háziasszony legyen. De franciaországi élményével is kapcsolatban lehet, mikor is az asztal szimbolizálta ünnepet otthagya a háziasszony meghiúsít egy koi-tust. Jung ezt a megelőző ingerszó perszeverációs hatásának tulajdonította:

10.	barátságos	szeretetteljes	3,6	jó
-----	------------	----------------	-----	----

A *barátságos* szó nem sokkal később újra felbukkant egy feltűnő asszociáció hibás reprodukciójaként:

14.	dacos	bátor	1,8	barátságos
-----	-------	-------	-----	------------

Itt a tiltással való dacolás bátor voltáról lehet szó. Ez az ambivalencia visszatér nem sokkal később:

22.	rossz	jó	3,0	-
-----	-------	----	-----	---

Aztán újra, igen hosszú reakcióidővel és téves reprodukcióval:

28.	fenyegetni	illetlen	8,0	-
-----	------------	----------	-----	---

Itt a szülők nemi aktusának meglesése lehet a háttérben. Az apa fenyegette az anyát, a betegre pedig fenyegetően hatott a látott erőszak. Illetlen tett volt az apjé is, az övé is, hiszen nem lett volna szabad meglesnie a szüleit.

Nemsokára egy többszörösen figyelemreméltó sorra figyelhetünk fel:

39.	szokás	csúnya vagy rossz	12,2	erkölcstelenség
-----	--------	-------------------	------	-----------------

⁵ A reakcióidők másodpercben értendők. A könnyebb érthetőség kedvéért a Jung által 1/5 secundumban megadott értékeket átszámoltam.

Jung itt az onániára utalt, de a beteg gondolhatott az erotikus cselekvések bármilyen formájára. A hezitáló válaszadás ezek ambivalens megítélésére vonatkozik. Amit tenni szokás, csúnya, mégsem csúnya, akkor rossz, mégsem rossz, akkor erkölcstelen.

Nagyon érdekes egy nem sokkal későbbi sor:

44. | megvetni | megvetni-lenézés | 15,2 | lenézni |

Jung érdekes módon nem kommentálta külön ezt a részt, mindössze annyit mondott az előbb idézett sor kapcsán, hogy az erkölcstelenségekért megvetik az embert. E sorhoz kapcsolódik a leghosszabb reakcióidő, továbbá az ingerszó ismétlése és a reakció különös reprodukciója: más és mégis ugyanaz. Ez jellemzi az egész sort. A páciens nem veti meg a szexualitást, mégis megveti. Ezzel összecseng a kettővel későbbi sor:

46. | helyes | helyes-mindig az ellenkezőjét akarom mondani | 7,6 | helytelen

A páciens tehát a helyesnek mindig az ellenkezőjét akarja mondani, azaz kényszeresen helyteleníti azt, amit igazából helyeselni akar.

Nem sokkal ezután figyelemreméltó sor következik:

49. | könyv | könyv-toll | 4,4 | füzet |

Jung ezzel kapcsolatban csak azt említette, hogy a *Buch* szó irodalmi németiséggel ejtve a svájci dialektus *Bauch*, azaz *has* szavának felel meg, az analízis fényében azonban a páciens két könyvélményére kell gondolnunk. A tízéves korában talált könyv címe *Út a boldog házassághoz* volt. A 14 évesen bátyja asztalán talált könyvecske egy nászéjszaka leírását tartalmazta. A *toll* és *füzet* szavak már a tanítvánnyal kapcsolatos kényszergondolatok területét érintik. Ez a sor alátámasztja Jung értelmezését, miszerint a szexuális kudarcot a páciens áttolta és kompenzálta a hivatás területén.

Érdekes összekapcsolni ezt és a következő sort:

50. | igazságtalan | igazságtalan-érezék | 3,6 | igazságos |

Itt megint a helyessel és helytelennel kapcsolatos komplexus kerül előtérbe. Aligha kételkedhetünk a perszeveráló hatás érvényesülésében. A 37 éves hajadon tanárnő igazságtalannak érezhette, hogy útja nem vezetett boldog házassághoz, de még egyetlen igazi nemi érintkezéshez sem. Érzéken túl a *Sinn* szó mást is jelent: ész, gondolkodás, értelem, lelkiület, érzület, érzék, hajlam. Melléknévi alakja, *sinnlich*, pedig azt jelenti: érzéki. Mivel a páciens félt kimondani – és főképpen megélni – szexuális fantáziáit, lehet, hogy megállt a *sinnlich* kimondásában, s azonosult a tiltással, egyrészt úgy, hogy az ingerszó megismétlése után reakcióként a *Sinn* szót mondta, ami ész, gondolkodást, értelmet is jelent – s így a tanári pályával áll összefüggésben –, reprodukcióként pedig az igazságos szót.

Megint egy sokatmondó sor:

57. | ceruza | hegyezni | 3,0 | hegyes |

A ceruza a megfenyített diákkal és a szexualitással is kapcsolatos, hiszen diákot is péniszt is szimbolizálhat. S nemcsak a ceruzáját hegyezi az ember, hanem a fülét is. A páciens tette is ezt, amikor erotikus epizodról értesült. A *spitz* szó pedig nemcsak hegyest jelent. Csípős, éles, valamint sovány, beteges. A hajadon tanárnő szexuálisan elhanyagolt testtel folytatott élénk erotikus csevegést a franciaországi szolgálólányokkal, szomszédasszonyával, barátnőjével.

Ugyancsak érdekes két egymást követő sor:

69. | rész | rész-kicsi | 11,6 | kicsi |

70. | öreg | rút | 3,0 | fiatal, csúnya |

Az analízisből kiderült, hogy a páciens kényszeresen vizsgálta nemi szervei megfelelő voltát. Öreg is, legalábbis abban a vonatkozásban, hogy még nem volt szexuális kapcsolata.

Azután egy sor ismétléssel és ismét kiugróan magas reakcióidővel:

78. | idegen | honvágy | 14,8 | honvágy |

A hamar eltűnt idegen udvarlóról hallva, Jung visszaemlékezett erre a sorra. De az én szintjén gondolhatunk a beteg franciaországi élményére is, valamint arra, hogy egy független, fiatal felnőtt akkor gyötör honvágy, ha nem szakadt el a szüleitől. Ilyenkor minden potenciális udvarló idegen a páciens elutasító magatartása miatt. A háttérben ott érzékelhető az apához fűződő, tisztázatlan viszony is. Az iszákos, anyját megtámadó apa visszataszító és vonzó egyszerre. Ugyanakkor igazi otthon után is vágyik, ahol egy ilyen idegennel él együtt.

S az utolsó feltűnő sor:

94. | csendes | csendes-szék | 13,0 | gyermek |

Jung azt írta, a két szót a hangzás köti össze (*still-Stuhl*), s mivel a gyerekek is, a halottak is lehetnek csendben, utalt a tanítvány fenytésével és halálával kapcsolatos kényszerképzetekre, továbbá a szoptatásra és a nemi vágy csillapítására, hiszen a német mindkettőt a *stillen* szóval fejezi ki. Az ismétlés és a hosszú reakcióidő mindenképp tudattalan komplexusra utal. Én a kényszeresség és a *Stuhl* széketjelentése miatt relevánsnak tartom a Jung említette területeken túl még a freudi análszadisztikus fejlődési szakaszt is. A gyermek csendesen tűri a nevelést. De a kényszer kényszerességhez vezet. Az illető később aztán maga is szadisztikusan nevel és csendesen tűr, ám a csendes tűrés neurotikus vagy súlyosabb szintű sérüléshez vezet.

Az analízis és a teszt fordított sorrendben történt tárgyalásával szemléletessé vált, hogy a szóasszociációs teszt valóban jól működik, ugyanakkor attól a ritka esettől eltekintve, amikor a feltűnő reakciók megbeszélése eredményre vezet,

analízis nélkül nem segít a gyógyításban. A gyógyító tájékozódását persze segítheti. Ha az analízis működik, kialakult és fennmaradt az áttétel, az analitikus a szabadon lebegő figyelem állapotában tudja vezetni páciensét, veszít jelentőségéből a teszt. Maga Jung is hasonlóképpen látta ezt, a szóasszociációs tesztet idővel csak bűnügyi esetekben használta, amikor szakértői véleményt kértek tőle. A terápiában előtérbe helyezte az aktív imaginációt és az álomelemzést.

Az *Asszociáció, álom és hisztériás tünet* címmel bemutatott eset Jung legrészletesebben ismertetett asszociációs kísérlete.⁶ Különösen nagy szerep jut benne az álomelemzésnek.

A páciens 24 éves, intelligens lány. Anyja csontlágylás következtében nyomorékká vált, négy bátyja van. Második osztályos korában a páciens jobb karja remegni kezdett, nemsokára már rendszeresen, napi 15–20 alkalommal 1–2 perces vitustáncot járt, hadonászott, toporzékolt, olykor kiabált. Az iskolások közt vitustáncjárvány is keletkezett. A páciens tudata zavartalan maradt a rohamok idején. 13 éves volt, amikor egy specialista azt mondta a szülőknek, a menstruáció megjelenésével meg fog szünni a vitustánc. A páciens 15 évesen kezdett menstruálni. S valóban, az első menstruációkor megszűntek a rohamok. Ám ugyanazon a héten esténként fejfájás kezdte gyötörni a lányt. Forróságot érzett a fejében. A menstruációk idején még erősebb lett a fejfájás. Tünete az évek során egyre elviselhetetlenebb lett, már délelőtt 10 órakor elkezdődött a fájdalom. A lány a meleg nyári napokat a pincében töltötte. 1905-ben konzultált Junggal. Ezt követően rosszabbodott az állapota, azt hitte, megbolondul, éjjelente hallucinált. 1905. szeptember 1-től december 21-ig volt Jung betege a Burghölzli szanatóriumban.

A páciens így írta le baját: „Az egész fejem eldugult a torkomig, és egész forró, biztosan legalább 40 fokos láz van a fejemben, teljesen feszes, fullasztó; összeszorul a torkom, forró, száraz, kiszáradt. Különösen ijesztő a szárazság és forróság érzése hátul fenn, a torkomban. Evés után mindig rosszabb. Akkor a testem egész hideg, kezem feketéskék, a lábam, mint a jég. Azt képzelem, ha egyszer igazán vérezne az orrom, könnyebb lenne. Mindig arra kell gondolnom, ha az orromból és a számból vérezni tudnék, tele egy egész mosdókaagylót; gyakran alvadt vérből álló nagy falatokat kell elképzelnem. És vérről is álmodom mindig. Gyakran azt álmodom, mintha vérben gázolnék, mintha az egész szoba tele volna vérrel, vagy spriccelne a vér az orromból, a számból, a szememből és a fülemből kifelé. Ugyanígy tűzzel is álmodom, aztán minden lángokban áll.” A páciens elalváskor fekete férfialakot lát, aki karon ragadja, olykor elmosódó, fehér nőalakokat is lát.

A páciens menstruációja 1905 januárjában megszűnt, erős székrekedése lett, alsótete felpuffadt. Nem szívesen ül, undorodik a hústól s mindentől, ami melegít.

⁶ Jung, ed. 1915, II., pp. 31–66.

A hideg mosdást és a szobai tornát szereti. Korábban egy ideig érintési kényszere volt, most kényszeresen ügyel a rendre és a tisztaságra.

Jung a szóasszociációs tesztet mindig 13 fokos szobában alkalmazta a lánnyal, akinek ez a hőmérséklet is túl melegnek bizonyult.

Az első tesztet Jung a konzultáció idején vette fel. Kiemelte, hogy a páciens önuralma olykor nullára süllyed; amikor nem áll készen a reakciója, nem is törekszik válaszadásra, s betegségkomplexusa teljes érdeklődését magára vonja. A teszt megbeszélésére nem volt lehetőség, mivel a lányt csak a tünete érdekelte. Jung véleményétől eltérően úgy vélem, az alábbi sorok egyértelműen mutatják, merre keresendő a hisztéria oka:

3. víz	–	–	–
12. kérdezni	–	–	–
13. állam	–	–	–
18. beteg	–	–	–
25. utazás	úti takaró	12,0	–
28. fenyegetni	büntetés	12,0	büntetni
41. fal	spanyolfal	2,4	–
42. buta	butaság	9,0	–
44. megvetni	–	–	–
50. igazságtalan	–	–	–
58. borús	–	–	–
60. találkozni ⁷	–	–	–
61. törvény	–	–	–
72. ütni	kalapácsütés	6,0	–
76. mosni	–	–	–
82. szűk	–	–	–
83. fiútestvér	–	–	–
88. csókolni	nővércsók	13,0	–
90. piszkos	–	–	–
98. színes	–	–	–

A páciens átlagos reakcióideje 5,2 másodperc volt. Mivel végigcsinálta a száz soros kikérdezést és az ismétlést, továbbá 72 sorban jól reprodukált, úgy gondolom, jelentőséget kell tulajdonítani annak, hol nem adott választ, s hol adott elgondolkodtató választ. Az idézett sorok legnagyobb részében nincs válasz, ahol van, ott egy kivételtől eltekintve hosszú a reakcióidő, egy helyen van csak reprodukció, de ott sem azonos.

⁷ A *treffén* szó azt is jelenti: eltalálni, érni, megsérteni, megbántani.

Ahhoz nem férhet kétség, hogy a kórtörténet és a teszt feldolgozatlan, elfojtott bepiszkolódásra utal. Erre utal a *piszkos* szó. Alighanem a traumára vonatkozik a találkozni, eltalálni, érni, megsérteni, megbántani szavakkal fordítható *treffen* ige is, melynek elhangzását ugyancsak csend követte. A *víz* szó utáni csend a megtisztulás, megszabadulás hiányával függhet össze. Ide tartozik a *mosni* szót követő reakcióhiány is. A *kérdezni*, *állam*, *megvetni*, *jogtalan*, *törvény* ingerszavak utáni csendet a felettes én büntető hatásával kapcsolhatjuk össze. Ide tartozik még a *fenyegetni* hívószót követő *büntetés* reakció és *büntetni* reprodukció is. A *színes* szót követő csend alighanem harag és büntudat elevenségére utal, a *beteg* és a *borús* ingerszavak utáni reakcióhiány pedig az állandósult konverziós hisztériás állapotra. A nem reprodukált *úti takaró* reakció esetleg a trauma elfedésének meghíúsulásával függ össze, akárcsak a *spanyolfal* reakció és a reprodukció elmaradása a *fal* ingerszó után. Túl ezeken nehéz nem észrevenni, milyen irányba mutat a teszt néhány további problematikus sora, mindenekelőtt a reakcióhiány követte *fütestvér* és a *csókolni* hívószóra adott, reprodukció nélküli *nővércsók* reakció. E reakciók kiemelt relevanciája azonnal feltűnik, érdekes, hogy Jung nem figyelt fel rájuk.

A hospitalizációt követő tesztfelvételek rendre meghíúsultak a páciens elhárítása miatt. Idővel nem bírta elviselni a szoba 13 fokok hőmérsékletét. Jung meg is jegyezte, hogy a beteg ugyanezt a hőfokot nyáron kellemes hűvösnek találta. A második tesztfelvételnél a 28. sorig jutottak el, ismétlésre nem volt lehetőség. Az *állam* és a *fenyegetni* szavakat itt is csend követte. A harmadik tesztfelvétel a 32. sor után szakadt meg, de volt lehetőség ismétlésre. Itt is reakcióhiány követte a *megvetni*, *jogtalan*, *borús*, valamint *találkozni* (eltalálni, érni, megsérteni, megbántani) ingerszavakat. A negyedik tesztfelvételnél a 34. sorig jutottak el, ismétléssel. Ezúttal is reakcióhiány követte a *mosni*, *szűk*, *fütestvér* szavakat. A *csókolni* ígére most is a *nővércsók* reakciót mondta a páciens. Csend követte az *ütni* ígét is. Lehet, hogy ez konkrétan veréssel függ össze, ugyanakkor lehetséges az is, hogy a korábban kétszer is reakcióhiányt kiváltó *treffen* ígérez hasonlóan hatott (Schicksalsschlag = sorscsapás).

Az ötödik tesztfelvételnél a 79. sorig jutott el a páciens. Jung utalt arra, hogy változás lépett fel a beteg elhárításában, ugyanis a reakciók jobban kötődnek az ingerszavak igazi értelméhez, míg korábban dominánsan a hangzás határozta meg a reakciókat. Néhány sort érdemes kiemelni:

1. gúny	–	–	–
10. gyanítani	tények	10,0	tények
18. megijeszteni	félelem	7,6	félelem
21. szándék	ártani	7,4	ártani
22. repülni	–	–	–
23. szem	–	–	–

25. gyümölcs	–	–	–
32. forró	igen, igen, ott benn	4,0	fény
35. alma	nem tudom, Affeltranger ⁸	13,6	Affeltranger
36. rossz	–	–	–
41. veszély	–	–	félelmetes
42. meglátogatni	–	–	–
45. fejsze	fa	9,4	fa
49. vér	–	–	vörös
50. adódni	–	–	–
74. keresni	–	–	–
75. takaró	–	–	–
76. jó	–	–	–
77. lap	–	–	–

A gyanítani hívószóra adott *tények* reakció és reprodukció, 10 másodperces reakcióidővel, talán az analitikus helyzetre utal. Gyanítja-e vagy sem Jung, hogy mi van a betegség hátterében? A *Szándék* ingerszót ugyancsak hosszú reakcióidővel követő *ártani* szó önmagáért beszél. Ennek felel meg lejjebb a *veszély* utáni reakcióhiány és *félelmetes* reprodukció, valamint a *fejszét* követő reakció is: nem *Baum* (élő fa), hanem *Holz* (holt fa) hangzott el. Artó szándék, csapás érte a lányt. Betegségével kikerült az élet normális vérkeringéséből, mintha kivágták volna. Az *ergeben* (adódni) ige visszaható alakja azt jelenti: magát megadni. Az *ergeben* melléknév pedig: megadó, lemondó, beletörődő. Az *Ergebnung* főnév megadást jelent. A *repülni* szó utáni csend utalhat a szárnyalás megghiúsulására. A *szemről* ma már Melanie Klein és Hermann Imre elméletei jutnak eszünkbe arról, miként fenyegetnek a lehasított és kivetített pszichés tartalmak félelmetes, szúrós, támadó tekintetű alakok képében. A szembesítéssel mindenképpen összefüggésbe hozható a szem. A *gyümölcs* és az *alma* az éréssel és a bűnnel függ össze. A *rossz* és később a *jó* utáni csend is a sérülés következménye. Az elfedésre, betakarásra utaló *takaró* korábban is szerepelt már. A *lap* a tiszta lappal indulás, a gyógyulás elmaradásával cseng össze.

A hatodik – utolsó – tesztfelvételnél megismétlődött a *küssen* szóra adott *Schwesterkuss* asszociáció. Jung ekkor megjegyezte: „a *csókolnit* a *nővércsók* bizony ártatlanul takarja, és egyértelműen megmutatkozik a naiv elhárítási kényszer. (...) de talán nagyon mély értelme van a »nővércsóknak«, amit a kísérlet idején nem gyaníthattam.” Említést érdemel továbbá az *utazni* szóra 4,8 másodperces reakcióidő után adott *vasút* reakcióhoz fűzött kommentár: „Ó, egy szép itáliai utazásra gondolok.”, majd hosszú szünet után, nagyon zavartan: „Az ember nászútra is megy Itáliába.”

⁸ Név

Jung álomanalízisbe is kezdett a beteggel, s – elősegítendő az áttételt és bemutatandó az álomszimbólika gyermeki egyszerűségét – a már idézett tüzes, véres álmokkal kapcsolatban azt mondta betegének: „A vér vörös, a vörös szerelmet jelent; a tűz vörös és forró; ismeri a dalt: sem tűz, sem szén nem éghet ily forrón stb. A tűz is szerelmet jelent.” Erre a lány önfeledt kacagásba kezdett.

Az első álom: „A szoba tele van macskával, melyek rémes lármát csapnak.” Elhárítások után kiderült, hogy a most 24 éves beteg 12 éves korától 23 éves koráig olyan helyen lakott, ahol a macskák éjszaka pokoli lármát csaptak. Jung utalt a lárma és a párzás összefüggésére. A beteg nem szólt semmit, csak elpirult és kinézett az ablakon. Jung végül arról beszélt, hogy a macska szimbolikus jelentésű. „Ha macskáról vagy kutyákról álmodik az ember, az mindig valami bizonyosat jelent” – mondta.

A második álom: „Az egész szoba tele van egérrel, melyek nagy lármával mindenütt ide-oda ugráltak. Az egerek furcsán néznek ki; nagyobb a fejük, mint a szokásos egereknek, mint a patkányoknak, nagy fekete fülük van, feltűnően fénylő, forró szemük.” A páciens az egerek kapcsán azt mondta: „Feltűnt nekem, hogy az egerek mind kicsi faházikókból ugrottak ki. A házikók kutyaházikóknak néztek ki.” Jung szerint az álombeli egerek a kutyák elfedésére szolgáltak. Ezért a kutyaházra asszociáltatta páciensét. Ezúttal is háritott eleinte a beteg, nem jutott eszébe semmi, aztán viszont érdekeset mondott: „...Például éppen a mi házunk mögött volt egy kert, melyben állt egy kutyaház. Ott volt két kutya, két fekete, azt hiszem, két vizsla – talán egy kan és egy szuka; de a szukát rögtön eltették – ők játszottak egymással – elrántottak papírt vagy fát – vagy ugattak.”

Jung a kutyák egymásra ugrására terelte a szót, ezt a beteg játéknak tartotta, a jelenség más jelentéséről nem tudott. Jung természetesen szexuális komplexusra gondolt, véleményem szerint azonban tévesen ítélte meg az álmot. Az egerek nagy, fekete fülét például a vizsláéval hozta összefüggésbe. Úgy vélem, az első álom a szexuális traumát jeleníti meg, a második pedig ennek a hatását. Az, hogy az egerek nagy lármával ide-oda ugrálnak, a vitustánccal függ össze. Az, hogy nagyobb a fejük, a következő tünetre mutat, az elviselhetetlenül forró, fájó fejre. A nagy fekete fül arra vonatkozik, hogy a beteg se lát, se hall többé ettől, hiszen tünete a nap kezdetétől elvonja mindentől a figyelmét. A „feltűnően fénylő, forró szemek” kifejezés sok mindent mond. Az egyik tesztben reakcióhiány követte a szem inger-szót. A sajátos kifejezés egyrészt azzal a fantáziával áll összefüggésben, hogy a beteg fejének nyílásain folyjon ki a vér, másrészt azzal, hogy őt vádolja valami, harmadrészt azzal, hogy tünetével ő vádol. A konverziós hisztéria egyik célja is a direkt módon szembesíthetetlen környezet indirekt szembesítése. A kutya némiképp önkényes behozatala azzal az eredménnyel járt, hogy sokatmondó asszociáció bukkant fel a kan és szuka kutyáról. Különös figyelmet érdemel az, hogy „a szukát rögtön eltették”, s hogy „ők játszottak egymással”. Nem kétséges, hogy itt a szuka

a beteget jelenti. Ez a különös megjegyzés egyrészt utal arra, hogy kan és szuka kutya játéka után ő járt pórul, másrészt vonatkozik a páciens családi helyzetére is, saját lány volta és anyja betegsége összefüggésére.

A harmadik álmot nemigen kell magyarázni: „Boltba megy a városban, hogy vegyen valamit. Akkor jön egy nagy fekete kutya, mely félelmetesen éhes és felugrik rá, mintha ő adhatna neki valami harapnivalót.” Egyértelműen ijesztő szexuális fenyegetésről van szó, valaki – akit a nagy fekete kutya alakja fed – szexuális éhséggel ront rá. A „mintha ő adhatna neki valami harapnivalót” kommentár a támadó tárgyválasztásának inadekvát voltát sugallja.

A negyedik álom: „Az osztály folyosóján áll és lát jönni egy nagy fekete férfit, aki vezet valakit a folyosón, de nem látja, hogy a vezetett személy férfi-e vagy nő.” Jung úgy magyarázta ezt: „A fekete férfi a megbetegítő szexuális komplexus, mely páciens a bolondok házába vitte.” A fekete férfiről a következők jutottak a beteg eszébe: „A férfi a bejárati ajtó felől jön, mintha valakit az osztályra vezetne. Úgy van öltözve, mint egy femebíró (akit egyszer színházban láttam), úgy néz ki, mint egy szellem, mint a fekete férfi, akit elalváskor láttam.” Majd így folytatta, miután Jung megkérdezte, félt-e: „Nem, nem féltem közben – de, félelemből egy szobába akartam menekülni; egy ápolónő azonban azt kiáltotta: »Állj, ez tilos, a szoba már foglalt.«” Jung úgy érvelt, hogy a beteg a szexualitás elől menekül a betegségbe, mivel a hisztériás tünet kétségtelenül összefügg a menstruációval. „Tehát választania kell a betegség és a férfi közt, a külvilággal való kapcsolataiban, azaz a szexuális szerelem örömei és a beteg gyerekeknek járó gondozás és ápolás közt, aminek a naiv asszonyi kedély számára előnyei is vannak” – írta. Jungnak aznap meg kellett szakítana az analízist, ezért másnap kérdezte páciensét a szobáról. Azonnal jött a válasz: „7. számú szoba.”

A 7. számú szobában L. kisasszony lakott, aki egyidős volt a beteggel és szerelmes volt Jungba. Jung szerint egyrészt azért foglalt az álombeli szoba, mert L. kisasszony már szerelmes bele, másrészt azért, mert ő már nő. Úgy gondolta, az álom szerencsés kompromisszumot jelent: „Helyettesíti a gyengédséget adó, de megbetegítő anyát a gyógyító és szexuális jelentőséggel bíró férfival. De bökkenője is van a dolognak: páciens szegény, és nem maradhat itt sokáig, mivel nincs elég pénze. L. kisasszony azonban nagyon gazdag, és sokáig itt maradhat, ha akar. L. kisasszony átveheti a helyét, és »megszállhatja« a szobát.” Szerintem az a része az álomnak, hogy „Állj, ez tilos, a szoba már foglalt.”, nem L. kisasszony Jung iránti érzéseire, illetve Jung házas voltára vonatkozik. Később így írt Jung: „Páciens tudja azt is, hogy L. kisasszony szerencsétlen szerelem miatt betegedett meg. (...) L. kisasszony hirtelen depresszív kitörésekben szenvedett, melyek idején egészen kétségbeesve és értelmetlenül viselkedett. Páciens ezen mindig csodálkozott, és elégtétellel állapította meg, hogy ő azért nem olyan beteg, hogy így kelljen tennie.” Ezzel és Jung korábban idézett megállapításával összhangban én a 7. szobába történő menekülést nem L. kisasszony Jung iránti érzése vagy ennek kilátástalansága miatt látom tiltottnak,

hanem azért, mert L. kisasszony a betegségben való elmélyülést jelképezte a páciens számára. Ezzel az értelmezéssel összhangban van az, hogy Jung az ápolónót a maga helyettesének képzelte. Képpen van az anya is, a sűrítés mechanizmusa révén nemcsak azért foglalt a szoba, mert L. kisasszony a súlyosabb betegséget választotta, hanem mert a páciens anyja korábban is ezt az utat választotta.

Az ápolónő, mint Jung helyettese, aligha tilthatja meg a Jung iránti szerelmet. Az analitikus iránti szerelem ugyanis gyakori velejárója az analízisnek, s mint ilyen, kategorikusan nem tiltott, mindössze a realitáselv szab határt neki. A terápiának ezen a pontján nem valószínű, hogy a gyógyító reprezentánsa tiltaná az analízist segítő áttételi érzést.

Mikor Jung közölte említett értelmezését a beteggel, az szenvedő hangon így szólt: „Óh, ha ezt az anyám tudná, hogy mi mindent hoznak ki belőlem!” Ezt Jung úgy értékelte, hogy a beteg számára nem tartható a kompromisszum, nem tudja elszakítani magát anyjához fűződő gyermeki kapcsolatától. Én pozitívabban ítélem meg a lány megnyilatkozását. Szerintem nem visszalépést, hanem érthető bizonytalanságot fejez ki. A szülőktől való elszakadás mindig nehezen megy, s ilyen esetekben a páciens határozott bátorításra szorul, hangsúlyozni kell számára, hogy amit most érthető módon ijesztőnek érez, fejlődését és gyógyulását segíti.

Az *ötödik álom* is ezt az értelmezést támasztja alá. Ezt az álmot a beteg az előző álom megszakított megbeszélése utáni éjszakán álmolta: „Kint voltam, és L. kisasszony mellett álltam. Mindketten láttuk, ahogy egy ház lobogva ég. Hirtelen egy fehér alak jött elő egy ház mögül; mindketten megijedtünk, és mintha egyszerre kiáltottuk volna: »Úr Jézus!«” Ebben az álomban nincs szó Jungról. Az álom összekapcsolja L. kisasszonyt és a beteget, mivel a szerelem mindkettőjükre ijesztő és reakcióképző hatással van. Az álom felveti a kérdést, együtt menekül-e a beteg L. kisasszonnyal, vagy más utat választ. Megmutatja a közös pánikreakciót, de arról nem szól, hogy mit tesznek utána. Érdeemes felfigyelni arra, hogy az előző álomtól eltérően, ebben fehér alak szerepel. Ezzel pedig azt mondja az álom: nem kell megijedni.

Ezután egy *álomrészlet* következett, a páciens csak arra emlékezett, hogy ez egy történet része, de magát a történetet nem tudta már felidézni: „Apám van itt, és megmutatom neki az intézetet, minden osztályt végigjárok vele.” Jung úgy értelmezte az álomrészletet, hogy a páciens az őhöz fűződő kötődésre cserélte az anyához való kötődést. Helyesen látta a megnőtt bizalom jelének az álmot, bár a hangsúly szerintem a gyógyuláson van, s nem Jung személyén, ő ugyanis ebben az álomban sem szerepel. Jung a meneküléssel álommal is összekötötte, és vágyteljesülésként értelmezte az álomtöredéket: „Páciens kielégíti vágyát, hogy tovább maradhasson előadó kezelésében, melytől gyógyulást remél.” Jung néhányszor kérdezte ugyanis páciensét, apja nem látogatja-e meg, mire ő mindig azt felelte, olyan rövid ideig van itt, hogy nem érné meg apjának odautazni. Úgy vélem, s ez összecseng Jung értelmezésével is, hogy a páciens a mélyebb regressziót jelentő

anyai azonosulással szemben a gyógyulással összefüggő apai identifikációt választotta. Ezért látogatta meg apja, ezért vezette őt végig az intézetben. A beteg mindent osztályt végigjár apjával, azaz nagy reményeket fűz a gyógyuláshoz. Nem feledhetjük a családi helyzetet: egészséges apa és négy fiú, beteg anya és lány. A beteg hosszabb intézeti tartózkodása nem tekinthető egyszerre javallottnak és tiltottnak. Ha ezt az álmodat Junggal együtt a negyedik állommal összefüggő vágyteljesülésnek tekintenénk, ellentmondásba keverednénk, mivel a Jungot helyettesítő ápolónő által tiltott pozíció elfoglalása nem vezethet a Jung és a gyógyulás iránti bizalom növekedéséhez.

A hetedik álom, melyet a páciens ugyanazon az éjszakán álmodott, mint az említett töredéket: „Otthon vagyok, az étkezőasztalnál ül anyám, velem szemben a doktor úr és eszik. Anyám és a doktor úr között üres szék áll. Én erre a székre akarok ülni, és ugyancsak enni szeretnék. De anyámnál forró vasaló van, melyet felém tol, s felforrósítja a fejemet. Azt mondom anyámnak, tegye el a vasalót, ha átforrósít nem tudok enni; de most én is enni akarok. Akkor feláll a doktor úr, és rám kiabál, hogy most egyáltalán nem kell ennem, majd később még ehetek.” Jung értelmezése: „Páciens szexuális kapcsolatot szeretne előadóval, mivel azt reméli, ezzel megszabadul az anya hatásától, ami hozzájárul betegségéhez. Ugyanakkor előadó házasa miatt ez a vágy beteljesületlenül marad. Neki ezért betegnek kell maradnia.”

Ebben sem értek egyet Junggal, értelmezésében még mindig a negyedik álommal kapcsolatos, őt is érintő páciensi asszociáció hatásának érvényesülését látom. Helyesen utalt a freudi alulról felfelé történő eltolásra, melyben az evés a szexuális kapcsolatot jeleníti meg, ugyanakkor a páciens evési vágyát kizárólag a jelen vonatkozásában értelmezte, s vonatkoztatta a házasságra. Pedig akkor, amikor ilyen terápiás szituációban a családi helyzettel kapcsolatos álom bukkan fel, annak valószínűleg a tünetképződést megvilágító jellege is van. Jung megfigyelte, ugyanakkor nem értelmezte azt a mozzanatot, hogy az álomban az anya nem eszik, csak ő. Éppen az említett alulról felfelé történő eltolás révén ez azt is jelenti, hogy az anya nem él szexuális életet, s a beteget is meg akarja fosztani tőle. Ez igen jelentős momentum a vizsgálatnak. Visszaemlékezhetünk a második álom utáni asszociációra, mely szerint „a szukat rögtön eltették”. Abból, hogy Jung feláll az álomban és rákiabál a lányra, hogy most egyáltalán nem kell ennie, majd később még ehet, arra lehet következtetni, hogy az álom a beteg egyszerre fikatív és reális múltjába is visszavezet, immár az analitikus jelenlétével. Fiktív múlt az ilyen, mivel a jelenet így sohasem történt meg, ugyanakkor reális is, mert jellemző módon, sűrítve, beszédessé rendezve olyan információk bukkanak fel benne, melyek segítik a belátást és a gyógyulást. A traumatikus múlt síkján Jung álombeli mondata azt jelenti, hogy most tiltott a beteg számára a szexualitás, de később, a maga idején megengedetté válik majd, és a beteg is részese lehet. Ez az aspektus roppant fontos az előrelépéshez. Azt mondja az álom, hogy az anya meg akarja fosztani

lányát a szexualitástól, ezzel hisztériába sodorja, ő meg idő előtt szexuális élménybe akar bonyolódni. Az álomnak másik kulcsfontosságú mozzanata a beteg ellenkezése anyjával („de most én is enni akarok”). A betegnek vissza kell térnie ahhoz az állapothoz, mikor anyja akaratával szemben akart szexuális kapcsolatot létesíteni, de ezt Jung intésének megfelelően kell tennie. Logikusan arról kell beszélniük a következő álmoknak, hogy ez mit jelent.

Mit mond ezek után a *nyolcadik álom*? „Otthon vagyok, és kicsi pénzdarabokat szedegetek fel a földről; találok szép köveket is, melyeket lemosok. Aztán a pénzt és a köveket a konyhaasztalra teszem, és megmutatom őket a testvéreimnek.” Jung annyit mondott erről az álomról, hogy a beteg jövőbeli pénzkeresetét realizálja. Ez teljes tévedés, ez a magyarázat ugyanis nem illik az álomsorozat összefüggésébe. Az álom értékes információkkal szolgál. Az előző álom utalt arra, hogy a betegnek túlságosan korai szexuális élménye volt, de nem tartalmazott konkrétumot ezzel kapcsolatosan. S erre ez az álom azt mondja, a lány kis pénzdarabokat és köveket gyűjt a konyhában. Mit jelent ez? Az evés és a szexualitás említett szimbolikus összefüggése révén a konyha azt jelenti, a szexuális élet területén vagyunk. A lány kis pénzerméket és szép köveket gyűjt. Azaz szexuális élményeket gyűjt. Ez az álom is a múltba röppent vissza. A lány azt csinálja, amit minden más gyerek, ismerkedik a szexualitással. Az álom leglényegesebb momentum az, hogy a pénzdarabokat és a szép köveket a beteg megmutatja a bátyjainak. Tehát az álom újabb információval szolgált, megtudtuk belőle, hogy a páciens annak idején a bátyjaival bonyolódott szexuális élménybe.

Vajon miről beszél ezt követően a *kilencedik álom*? „Sétálni megyek Zürichben, ez azonban hirtelen a szülőhelyem. Egy ház előtt csendőrt (rendőrt) látok állni, aki egy jelentéktelen emberrel beszél. A csendőr félelmetesen szomorú arcot vág és bemegey a házba. Aztán az utcán hirtelen L. kisasszony megy, félelmetesen szomorú arccal. Hirtelen mindketten együtt vagyunk egy szobában, és az étkezőasztalnál ülünk. Hirtelen azt mondják, tűz van. L. kisasszony azt mondja: »Most ágyba megyek.« Én ezt megfoghatatlannak tartom, gyorsan kiszaladok a folyosóra, ott azonban azt mondják, nincs semmi; tehát pusztán vaklárma volt. Megint bemegeyk hát, és otthon a konyhában látom magam anyámmal, és két fivérem is ott van. Egy kosár áll ott pompás almákkal. Az egyik fivér azt mondja: »Ez még valami nekem.«”.

Jung a csendőrt L. kisasszonnyal azonosította. L. kisasszony vékony, és a beteg szerint félig kisasszony, félig férfi. Továbbá a *Landjäger* szó nemcsak csendőrt jelent, hanem kolbászt is, Svájcban mindenki ismeri a dürrer *Landjäger* kifejezést, ami száraz kolbászt jelent, a *dürr* szónak azonban sovány jelentése is van. Jung értelmezése szerint a beteg úgy érez, mint L. kisasszony, azaz szerelmes, méghozzá Jungba. L. kisasszony az izgalmak elől mindig az ágyba menekül, s itt is ezt teszi, ártalmatlanná válik, tehát szabad utat kap a beteg Junghoz. Ám a folyosón kiderül, hogy az egész csak vaklárma volt, a beteg csalódik és hazamegy.

A testvérrel kapcsolatban a páceins asszociációja a következő: „Ez az a bátyám volt, aki Olaszországban lakik, már többször meghívtott engem, hogy utazzak Itáliába és látogassam meg.” Jung felidézte a páciens asszociációját a hatodik szóasszociációs teszt *utazni* ingerszavával és *vasút* reakciójával kapcsolatosan („Óh, egy szép itáliai utazásra gondolok.”, majd, hosszú szünet után, nagyon zavartan: „Az ember nászútra is megy Itáliába.”) és egy korábban nem közölt, Junggal kapcsolatos álmát: „Azt álmodta, belépek hozzá a szobába, és azt mondja nekem: sajnos a diókat még nem lehet leszedni, otthon azonban egy egész teli kosárral van neki belőle.” Jung – anélkül, hogy revidálta volna korábbi téves értelmezését – azonosította a szép köveket és a gyümölcsöket, s kiemelte, hogy a dió is kemény, mint a kő. Úgy magyarázta az álmot, hogy a beteg most neki, majd L. kisasszony ignorálásának meghiúsulása után a bátyjainak kínálja fel a gyümölcsöket.

Jung csak ekkor ismerte fel, amit már az első tesztfelvétel is mutatott, hogy a hisztéria háttérében az egyik bátytal kapcsolatos szexuális élmény állhat: „Azt hiszem, itt érthetővé válik, hogy olyasvalami fűződik a bátyhoz, ami túlmegy a testvéri kapcsolaton. A báty jelentősége a hűg számára gyanússá válik (vö. *csókolni* – *nővércsók*), és az ember nem szabadulhat a gyanútól, hogy itt valami rég keresett van, ami sok mindent megmagyarázna, ha az ember pontosan tudná. Arra is emlékeztetni kell itt, hogy a foglalt szobás álomban azt mondták: »Állj, tilos!« Talán azért volt annyira emlékezetes az én kifejezésem, mert komplexusélnétkítő volt, és kimondott valamit, ami a páciens számára (az itt érintett komplexust adottnak tételezve fel!) fontos volt. Úgy tűnik, mintha valamilyen gyermeki élmény állna a háttérben a pubertás előtti időből, melyben a báty benyomást keltő szerepet játszott: egy freudi trauma. A titok azonban jól védett, és az analízis sehol sem akad rá. Az analízis eredményét pácienssel csak egészen felületesen közöltem, s kerültem, hogy bármilyen szexuális természetű utalást tegyek. Meg akartam vele akadályozni, hogy a következő álom a szimbolizmus feltárása miatt rejtettebbé váljon. A páciens ebben az álomban mutatott belső fejlődése, azaz az előadótól való elfordulás, álláspontjának feladása és tanácsainak és tanításainak figyelmen kívül hagyása (az objektív romlásokon túl) abban manifesztálódott, hogy ismét tűzről és vérről kezdett álmodni, »éjjelente a tűzkürtöt hallotta, riadót fújtak«. Az elbocsátás ideje egyre közeledett, én döntő álomra vártam, páciens azonban nem emlékezett többé az álmaira (a tüzes álmok kivételével) egy kicsiny, semmitmondó töredéktől eltekintve. Az elbocsátás napjának reggelén, mint mindig, megkérdeztem, álmodott-e. Igennel felelt, de gyorsan hozzáfűzte: »De már tudom, mit jelent az álom, rögtön észrevettem. De nem mesélem el magának; valami régről, amit talán csak anyámnak mesélhetek el.« Minden kérésem hiábavaló volt; ragaszkodott hozzá: valami olyasmi, amit csak anyjának mesélhet el. Végül azt mondtam: »tehát egy nagyon kellemetlen szexuális történet!« Páciens nem válaszolt, hanem kinézett az ablakon. Többet nem mertem megpróbálni.” Egy hónapra rá a beteg háziorvosa azt

írta Jungnak, hogy a lány visszaesett, és volt kezelőorvosát azzal vádolja, csak alkalmat keresett ahhoz, hogy erkölcsileg veszélyes beszélgetéseket folytasson vele.

Jung az utolsó álmot sem értette jól. Már az álom kezdete az analízis sikeréről szólt. A páciens sétálni megy Zürichben, ám hirtelen a szülőhelyén találja magát. A zürichi séta – azaz a Burghölzi szanatóriumban történő kezelés – szülőhelyére vitte, azaz abba a térbe, ahol megsérült, s ahol regresszióban meg kell gyógyulnia. Én a csendőrt Junggal azonosítom. Ő testesítette meg a beteg számára az egészséges tiltás és az egészséges szexualitás egységét. A rendőr a felettes én jellemző szimbóluma. Összefügg a korábbi ápolónővel is, aki Jung tiltását közvetítette a beteg számára. A csendőr bemege a házba, s Jung is bement a páciens szüleinek házába egy korábbi álom szerint, ahol maga is tiltással állt elő. A csendőr azért szomorú, mert a páciens beteg. S azért megy be a házba, hogy ezen változtasson. Tehát gyógyító szándékkal viszi a beteget regresszív szituációba, amit az álom további része testesít meg. Jung, a csendőr, nem a túlzottan büntető, túlságosan tudattalan felettes ént jelenti, hanem azt az énnel kommunikációban lévő felettes ént, aminek az analízis révén elő kell állnia.

L. kisasszony szerelmi csalódás miatt szomorú. Az álombeli házról azt tudjuk meg, hogy étkezőasztal áll benne. A lányok bemennek, leülnek az étkezőasztalhoz, tehát valamilyen szexuális cselekménybe fognak, s akkor hallják, hogy tűz van. Tehát pánik tör ki. Ez mindkettőjüket jellemezte, s már a hatodik álomban is feltűnt ez a mozzanat. Ez az álom ott folytatódik, ahol az abbamaradt. A hatodik álom a beteg reakciójára kérdezett rá. Most azt tudjuk meg, L. kisasszony lefekszik, azaz regresszióba süllyed, míg a beteg menekülni próbál. Kiderül, hogy nincs tűz. Ez – ellentétben azzal, amint Jung gondolt – a páciens jutalma. Hiszen a tűz azt jelenti számára, hogy egész nap kibírhatatlanul fáj a feje. Ha nem a regressziót választja, hanem az életösztönre hallgatva a menekülés útjára lép, kiderülhet, hogy nincs tűz, tehát nincs fejfájás. Minden valószínűség szerint természetesen nem azonnal, hanem az analízis rögzös útjának végigjárása során. Az álom azzal folytatódik, hogy a páciens visszamegy. Ez is fontos. Visszamegy az étkezőasztalhoz, tehát a szexualitáshoz. Itt szépen megmutatkozik az életösztön és a szexuális energia közötti erős átfedés. Ezt követően a beteg otthon találja magát. Tehát a psziché gyógyító célú regresszióval jutalmazza az életösztön választását. A pompás almák a beteg kezdeti, elfojtatlan gyermeki szexualitását jelentik.

S ezen a ponton elhangzik a döntő mondat, miszerint is az egyik báty azt mondja: „Ez még valami nekem.” Azaz vesz a gyümölcsből. Ebben a sűrített szimbólumban benne van a gyümölcs szexuális vonatkozása, valamint kapcsolata a bűnnel. Nem véletlenül reagált a páciens feltűnően a *gyümölcs* és az *alma* ingerszavakra az ötödik tesztfelvételnél. Az álom sok mindent elmond. Kiderül belőle, hogy a páciens egyik bátyjának volt vele valamilyen traumatizáló szexuális cselekménye. Jung kérdésére a beteg azt is elmondta, melyik bátyjáról van szó. Jung óvatossága sajnos nem vezetett eredményre. Utolsó, már nem közölt álmáról azt mondta a

beteg Jungnak: „De már tudom, mit jelent az álom, rögtön észrevettem. De nem mesélem el magának; valami régről, amit talán csak anyámnak mesélhetek el.” Ezen a ponton kellett volna közelélni azzal, hogy a szexualitás terén nem bízhat sem anyjában, aki forró vasalóval közelít hozzá, sem bátyjában, aki magának tulajdonítja azt, ami nem az övé, s ezzel meglopja a páciens. Bízhat viszont analitikusában, aki azt mondja neki, később még ehét, aki szomorú rendőr, mert ő beteg, s oda viszi, ahol kiderül, hogy a tűzriadó vaklárma. Bízhat továbbá saját magában is, mivel az álomsorozat végén ott áll egy kosár, tele pompás almával, ami, amennyiben akarja, még valami neki, s nem még valami a bátyjának.

Itt kell megemlíteni azt a páciens közlést, melyre Jung különös módon csak a tanulmány végén tért ki: „»Anyám mindig azt mondta, csontlágylúsa a házasságtól van. 28 éve betegedett meg, most a betegség gyógyítható lenne, mondják az orvosok.« Ez a megjegyzés arra a kérdésre indított: »Van ennek jelentősége a maga számára?« »Nincs, nem tudja elképzelni, mit jelenthetne ez neki – erről sosem gondolkodott.« Azt mondtam erre, azt a gondolatot, hogy lehet, hogy ilyen betegséget örököl. »Ettől sosem félt, ennek ellenére férjhez ment volna.« Megjegyeztem, hogy ez a félelem talán felmerült benne az első menstruáció idején. »Ez nem lehetséges, mert anyám már jóval tizenkét éves korom előtt mondta nekem, hogy, nem szabad férjhez mennem, mert különben ugyanazt a betegséget kapom meg.«” Ez a kulcsfontosságú párbeszéd alátámasztja a második álom utáni asszociációra és a hetedik álomra alapított értelmezést, miszerint is a beteg anyja meg akarta fosztani őt a szexualitástól.

Úgy gondolom, az anyai intés sokszorosára erősítette a beteg bátyjával történt kiskori szexuális trauma hatását. A remegés és a vitustánc ezért léphetett fel kisiskolás korában. A kislány nem tudott elmélyülni a lappangás korában, mivel a felnőtt korra való felkészülésnek számára nem volt értelme. A gyermek azért adja át kiskori szexualitása helyét a tanulásnak, hogy olyan lehessen, mint a felnőttek, akik szexuális életet élnek. Na mármost, ha ő nem élhet majd szexuális életet, mert akkor ő is megbetegszik és nyomorékká válik, mint anyja, miért tanuljon? Az írást meghiúsító remegés, a vitustánc a környezet rejtett büntetése. A menstruáció aztán hirtelen változást hoz ezen a téren. A menstruáció megjelenése ugyanis azt mutatja, mégiscsak élhet szexuális életet. Viszont főhet a feje a fő tiltásai miatt. A fő a felettes én. Az egyik tiltás a bátyjával történt afferra vezethető vissza. A szexualitáshoz ettől kezdve a bűn érzése társult. A másik tiltás az anyától ered, aki mind példája, mind intése révén fenyegető felettes énnel terhelte meg egyetlen lányát. A beteg számára mindenképpen az anya volt a családfő, az apáról mindössze egyszer esett említés, amikor az egyik álomban meglátogatta lányát, akkor is progresszív jelentéssel. Ez ideiglenes visszakanyarodás is lehet a fejlődés szempontjából normális ödipális helyzethez (húg–báty viszony helyett lány–apa kapcsolat).

Nem kizárt, hogy Jungot az unokahúgával, Helly Preiswerkel kapcsolatos emlékei akadályozták abban, hogy felismerje a tesztreakciók üzenetét. Már az első

felvétel világosan utalt arra, hogy kapcsolat lehet a tünet és a beteg egyik fiútestvére között, amit az álmok azután igazoltak is. Jung évekkal korábban okkult jelenségek vizsgálatával foglalkozott családjá körében, s ebből a témából írta *Az úgynevezett occult jelenségek pszichológiájához és patológiájához* című doktori értekezését 1902-ben. A kísérleti szeánszokon Helly Preiswerk volt a médium. Jung nem tartotta sokra érte rajongó unokahúgát, akit a disszertációban „örökletesen terheltnek” nevezett. Később – három évvel a hisztériás páciens kezelése előtt – Jung aztán ismét találkozott unokahúgával Párizsban, róla alkotott véleménye pozitív irányban változott, s közeledett hozzá. Helly Preiswerk aztán harminc éves korában tuberkulózisban halt meg. Úgy tűnik, a bonyolult és terhelt viszonyt nem dolgozták fel kellőképpen sem egymás közt, sem magukban. Párhuzam vonható a hűg-báty és az unokahűg-unokabáty viszony között, analógia fedezhető fel továbbá egyrészt a transzállapot és a vitustánc, másrészt a médiumszerep és az azt követő, érett nőiesség, valamint a vitustáncos szerep és az azt követő menstruáló, tehát megint csak érett női állapot között.

Az álmok elemzése terén pedig lehetséges, hogy L. kisasszony és Sabina Spielrein párhuzama befolyásolta Jungot. Amit L. kisasszonyról megtudtunk, nem csekély részben Sabina Spielreinre is állt. A halálöszton későbbi felfedezőjét Jung nem sokkal korábban kezelte ugyanott. Spielrein kisasszony 1905. június 1-jén hagyta el a Burghölzli szanatóriumot, a fejfájós nő éppen három hónappal később költözött be az intézetbe. Mind L., mind Spielrein kisasszony gazdag volt, és szerelmes volt Jungba. Sabina Spielrein és Jung között szerelem is szövődött, s Jungnak évekkal később sok kellemetlensége támadt ebből a viszonyból. Természetesen mindenképp figyelembe kell venni, hogy mindez igen korán történt, jóval Freud és Jung első találkozását megelőzően, amikor még senki nem látott igazán tisztán ezekben a kérdésekben. Az azonban bizonyos, hogy Jung az áttételi síkot nem használta fel kellőképpen az analízis elmélyítésére, és túlzott hangsúlyt fektetett a beteg iránta való szerelmi érzésére a negyedik álomtól kezdődően, melyben az a felszólítás hangzott el: „Állj, ez tilos, a szoba már foglalt.” Vajon nem azért tett-e így, mert az ő szobája volt foglalt Sabina Spielreinnel?

Ami magát a szóasszociációs tesztet illeti, a konverziós hisztériás nő esete egyértelműen bizonyítja működőképességét, de korlátait is mutatja. Nem véletlen, hogy Jung idővel nem használta, inkább álmokat és fantáziákat elemzett. A szóasszociációk megmutatják az irányt, de kevésbé konkrétan, mint az álmok és a fantáziák, és jóval csekélyebb mértékben vonják be a beteget a terápiás folyamatba. Enyhébb bevonódás esetén pedig a gyógyulás esélyei is kisebbek. A szóasszociációs teszt biztosan, de hiányosan orientálja a terapeutát, akinek olyan módszerekhez kell folyamodnia ahhoz, hogy tisztábban lásson, melyekkel magukban is biztosan boldogul kellő terápiás kapcsolat esetén. Álmáról, fantáziájáról – vagy akár rajzáról –, amit sajátjának érez valaki, szívesebben és könnyebben beszél, mint egy teszt olyan rész-

leteiről, melyek énjétől részben vagy teljesen elzárt tartalmakra vonatkoznak, tehát énjével többé-kevésbé ellenséges viszonyban állnak. Ez a szembenállás természetesen ugyanúgy érvényes álom, fantázia, rajz esetén is, ám a környezethez, melyben a kérdéses reprezentációk megjelennek, pozitív érzések tapadnak, s az álom és a fantázia olyan képződmény, mely az adott terápiás folyamat következő lépéseinek megfelelően mutatja be a szóban forgó komplexusokat. S ha ez bizonyos fokig a tesztéről is elmondható kellő raport esetén, mind a páciens érzéseinek világa, mind az analizálandó anyag messzebb esik magától a terápiás úttól és kapcsolattól.

Ferenczi Sándor *A homoszexualitás jelentősége a tébolyodottság kórtanában* című tanulmányában⁹ említi, hogy egy paranoiás emberrel felvette Jung tesztjét. Mivel az illető projekció útján megszabadult indulataitól, nem volt zavart a reprodukció, komplexusra csak bőbeszédűség és egocentrizmus utalt. A páciens kommentárja a *folyó* hívószóra adott reakcióhoz azonban rávilágított az eset rejtett hátterére. Ferenczi nem emelte ki, de a páciens megjegyzésével betegségének genesisét is felfedte. A paranoiát kiváltó helyzet (a szemben lakó katonatiszt vetkőzése) és a felidézett szituáció (naponkénti fürdőzés a katonatiszt unokafivérrel) rokonsága valószínűvé teszi, hogy a perlekedési téboly hátterét az említett rokonnal történt gyakori homoerotikus színezetű együttlét képezte.

A szóasszociációs tesztéről azt mondhatjuk tehát, hogy járható út, de nem királyi út. A teszteredmények köré is kiépíthető megfelelő áttételi viszony, de a gyógyuláshoz ez, s nem a teszt vezet, így a terapeutát is az áttételben megjelenő anyag kell hogy vezesse. Az utolsó eset tesztjei is elárultak sok mindent, már az első alkalommal kiderült az inceszt báty–húg viszony, de sokkal gazdagabb képet tártak fel a páciens álmái. Ez az álomsorozat is szép bizonyítéka Jung későbbi megállapításának az álomsorozatok különösen informatív voltát illetően.

IRODALOM

- FREUD, SIGMUND (1997 [1900]): *Álomfejtés*. Helikon, Budapest.
- FREUD, SIGMUND (1994 [1916–1917]): *Bevezetés a pszichoanalízisbe*. Gondolat, Budapest.
- JUNG, C. G. (ed.) (1915): *Diagnostische Assoziationsstudien. Beiträge zur experimentellen Psychopathologie*. Barth Verlag, Leipzig.
- JUNG, C. G. (é. n.): *Analitikus pszichológia*. Göncöl, Budapest.
- JUNG, C. G. (1991): *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*. Európa, Budapest.
- JUNG, C. G. (1996): *Álom és lelkiismeret*. Európa, Budapest.
- JUNG, C. G. (1998): *Lélekgyógyászat*. Európa, Budapest.
- LINCZÉNYI ADORJÁN (szerk.) (1982): *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében. Válogatás Ferenczi Sándor tanulmányaiból*. Magvető, Budapest.

⁹ Linczényi (szerk.) 1982, 96–123.